

Elcin QALİBOĞLU (İMAMƏLİYEV)

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

e-mail: elcin.galiboglu@gmail.com

“MOLLA NƏSRƏDDİN” KARİKATURALARINDA FOLKLOR ELEMENTLƏRİ

Açar sözlər: Cəlil Məmmədquluzadə, “Molla Nəsrəddin” jurnalı, “Molla Nəsrəddin”çi rəssamlar, karikatura, ənənə.

FOLKLORE ELEMENTS IN THE CARTOONS OF "MOLLA NASREDDIN"

Summary

One of the most valuable addresses of the Azerbaijani national press is the "Molla Nasreddin" magazine. The role of the magazine "Molla Nasreddin" in the spirit of our people, in the development of public opinion has always been high and valuable, and it is still so today. Figuratively speaking, the magazine was able to convey its ideas to its readers, using its folklore.

In the creativity of Mirza Jalil the use of folk spirit and creativity was extremely powerful. He skillfully expressed what he wanted to convey to people in his work. The magazine "Molla Nasreddin" appeared as a great expression of Mirza Jalil's attitude towards life and the world. At that time, the writer-poet was considered to be the most eloquent of his writings, using Arabic-Persian originally words to express more complexity. However, Mirza Jalil destroyed all these rules, brought the language of literature closer to the spirit of the people and the language of the people. The great writer was trying to figure out the causes of the nation's catastrophe in understandable language.

The cartoons in the magazine appear as expressions of Mammadguluzade's ideas in painting. In the works of artists such as O.Schmerling, I.Rotter, A.Azimzade, images of life and everyday life are enriched with elements of folklore, blended with text (feuilleton, satire, story, etc.) and transformed into its figurative expression.

Keywords: Jalil Mammadguluzadeh, “Molla Nasreddin” magazine, “Molla Nasreddin” artists, cartoon, tradition.

ФОЛЬКЛОРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В КАРИКАТУРАХ “МОЛЛА НАСРЕДДИН”

Резюме

Одним из наиболее ценных адресов азербайджанской национальной прессы является журнал “Молла Насреддин”. Роль журнала “Молла Насреддин” в духе нашего народа, в развитии общественного мнения всегда была высокой и ценной, и это так до сих пор. Образно говоря, журнал смог донести свои идеи до читателей, ссылаясь на дух народа и на свой фольклор. В творчестве Мирзы Джалили сильно чувствуется народный дух и народное творчество. Он умело мог выражать то, что хотел донести до людей в своём творчестве. Журнал “Молла Насреддин” появился как прекрасное выражение отношения Мирзы Джалили к жизни и миру. В то время писателем - поэтом считался тот, кто больше использовал в своём творчестве арабо-персидские слова для выражения большей сложности. Однако М.Джалиль разрушил эти рамки и приблизил язык литературы к духу и языку народа. Великий писатель понятным языком пытался объяснить причины бедствий народа. Карикатуры в журнале появляются как выражение идей Мамедкулузаде в живописи. В работах таких художников, как О.Шмерлинг, И.Роттер, А.Азимзаде, образы жизни и быта обогащения элементами фольклора, смешаны с текстом (фельетон, сатира, рассказ и т.д.) и преобразованы в образное выражение.

Ключевые слова: Джалиль Мамедкулузаде, журнал “Молла Насреддин”, художники “Молла Насреддин”, карикатура, традиция.

Azərbaycan ədəbi, ictimai fikir tarixində özünəməxsus yeri olan böyük yazıçı, dramaturq, ictimai xadim, “Molla Nəsrəddin” jurnalının yaradıcısı və nəşiri Cəlil Məmmədquluzadənin anadan olmasının 150 illiyi tamam olur. Onun yaradıcılığı XX yüzil Azərbaycan ədəbiyyatının, ictimai fikrinin inkişafında təkan rolunu oynadı. Ardıcıl olaraq xəlqi ruhla yaşamaq, bu fitri duyğunu yaradıcı insan olaraq yeriyən, təsir edən düşüncə yönünə çevir-

mək C.Məmmədquluzadənin aqibətinə çevrilmişdi. O, ömrünün sonunadək bu xəlqi görəvə sadıq qaldı, bir an da yolundan, fikrindən dönmədi.

C.Məmmədquluzadə çətin həyat görmüşdü. Xalqı həqiqətə, özgürlüyə çağırdığına görə ömrü boyunca çoxsaylı təhlükələrə tuş gəlmişdi. Həyata yaradıcı gözlə baxmaq, fikirlərini gerçəkləşdirmək inadı, döyüşkən maarifçiliyin təkanverici qüvvəsinə çevrilmək istər-istəməz onu diqqət mərkəzinə gətirmişdi. Bu səbəbdən də o, rahatlıq, arxayınçılıq nədir bilmədi...

XX yüzilin əvvəllərində Bakıda neft sənayesinin sürətlə inkişaf etdiyi bir zamanda təpərli xarakterə malik C.Məmmədquluzadə neft quyularına sahiblənmək, yaxud başqa sahədə ticarətlə məşğul olmağı ağılından belə keçirmədi. O, bütün qabiliyyətini, yaradıcı potensialını qələminə sarılıb millətin maariflənməsinə, gözünün açılmasına sərf etdi.

C.Məmmədquluzadənin hekayələri, pyesləri Azərbaycan nəsrinin ciddi, yaddaqalan örnəklərindəndir. Xalqın anladığı dildə ideyanı çatdırma bilmək hünəri bu yaradıcılıq yollarında da özünü aydınca göstərir.

C.Məmmədquluzadə xalqımızın mövhumatdan, cəhalətdən qurtulması, maariflənməsi, Vətən övladlarının yüksək təhsilə, düşüncəyə yetməsi üçün dayanmadan çalışırdı.

“Danabaş kəndinin əhvalatları”nda (1894) XIX yüzilin sonlarında Azərbaycan kəndindəki kəndxuda-kəndli münasibətlərinin insansızlığı, Məhəmmədhəsən əmilərin faciəsi açılır.

Bu yerdə məşhur “Ölülər” (1909) haqqında danışmaq olmur. “Ölülər” mahiyyətcə tragikomediya: həyat hadisələrini yüksək sənətkarlıqla ümumiləşdirib belə bir əsər ortaya qoymaq gerçəkdən hünər idi. Şübhəsiz, əsər hələ uzun müddət aktuallığını saxlayacaq. İnsanın düşdüyü durum komediya halını yaradır, ancaq burada həm də faciəvilik var. C.Məmmədquluzadə bütövlükdə cəmiyyətin psixologiyasını ayrıntılarına kimi açır, obrazlarının daxili aləmini (avamlığa qapılma, qatılma – içində olduğu faciəni sonda da yetərincə anlaya bilməmək) ustalıqla göstərir. Əslində bilinsə də, bilinməsə də “Ölülər” dünya dramaturgiyasının şah əsərlərindəndir. Şeyx Nəsrullahın peyda olması cəhalətin, geriliyin, insan mənfiyyətlərinin, avamlığın, mövhumatın sonucu kimi meydana çıxır. Mirzə Cəlil insanı özü olmağa, dərinədən düşünməyə çağırır.

"Anamın kitabı" (1919) komediyasında üç qardaşın şəxsində özgə təsirlərə qapılmış “ziyalılığın” milli mədəniyyətə, ana dilinə yad olmasını, xalqdan uzaq düşünlərin bu səbəbdən sevilmədiyini aydınca göstərir.

“Danabaş kəndinin məktəbi”ndə (1921) XIX yüzilin sonlarında Azərbaycan kəndində oxumağa, təhsilə biganəliyin yaratdığı faciəvi gedişatı, sonucda insanların ömürlərində acı, silinməsi qeyri-mümkün olan fəsadlara yol açdığını bildirir.

“Dəli yığıncağı”nda (1926) yad cəmiyyətin insanı dəlilik səviyyəsinə çatdırmasından, insanları münasibətlərin bəsitliyindən, yaratdığı faciəvilikdən danışılır.

“Xatiratım”da “Dünyaya gözümlə açandan onu qaranlıq görmüşəm” deyən M.Cəlil şərəfli ömrü boyunca yaşadığı çətinliklərdən, əzablı gedişlərə dov gəlməyindən söz açdıqca bu böyük insanın obrazı gözümdə daha aydın canlanır.

M.Cəlilin hekayələrində ("Usta Zeynal" (1905), "Dəllək" (1906), "İranda hürriyyət" (1906), "Fatma xala" (1906), "Pirverdinin xoruzu" (1906) "Qurbanəli bəy", "Quzu" (1914), "Nigarançılıq" (1916), "Konsulun arvadı" (1918), və b.) Azərbaycan insanının həyata,

özünə, başqasına münasibətinin çatışmazlıqları tənqid olunur, dünyada gedən azadlıq, millətin özünütanıma, var olma proseslərinə qoşulması üçün fərdin özünü dərinədən tanımasının gərəkliyi vurğulanır. Əlbəttə, bir yazıda ədibin bütün yaradıcılığını əhatə etmək olmur, ancaq mahiyyəti haqqında təsəvvür yaratmaq olur.

Azərbaycan mətbuatı bir çox cəhətlərdən peşəkarlığa, professionallığa yüksəlsə də, hər halda etiraf etməliyik ki, milli dərdlərimizin "Molla Nəsrəddin" sayəği ifadəsini aşı bilməmişik. İnkişafın qaydasıdır ki, daim yeni nəsil yeni-yeni nailiyyətlərə yetməlidir. Bugünkü Azərbaycan jurnalistikasına, publisistikasına, ədəbi düşüncəsinə "Molla Nəsrəddin" sayəği dərdkeşlik, təəssübkeşlik hava-su kimi gərəkliyədir.

Azərbaycan milli mətbuatının ən dəyərli, dərs götürüləsi ünvanlarından biri "Molla Nəsrəddin" jurnalıdır. "Molla Nəsrəddin" jurnalının xalqı ruhumuzda, ictimai düşüncəmizin inkişafında oynadığı rol həmişə uca və dəyərli olub. "Molla Nəsrəddin" jurnalı nəinki öz zamanında, hətta indi tarixi keçmişə çevrilmək gərəkliyində belə özünəməxsusluğunu və bənzərsizliyini qoruyub saxlayır. "Molla Nəsrəddin" sözün böyük mənasında ənənə yarada bildi. Bu, əvvəlki yarımçıq zövqlərə, istəklərə, əməllərə qətiyyənlə oxşamırdı. İlk növbədə Mirzə Cəlilin timsalında xalqı istək və əməl o səviyyədə təbii şəkildə gərəkkləşdi ki, indi "Molla Nəsrəddin" reallığına tarixi prinsiplərlə qiymət verdikdə əksər hallarda təbiiliyin və zamana dov gəlmək məharətinin gedişlərini açıq-aydın görürük.

Akademik İ.Həbibbəylinin fikrincə, Mollanəsrəddinçilik – gerilik, nadanlıq və fanatizmin karikaturasıdır. Karikatura mollanəsrəddinçiliyin ifadə vasitələrindən biridir. "Molla Nəsrəddin" jurnalının üslubu, təhkiyəsi, janrları, tipləri mollanəsrəddinçilik təliminin danışan dilidir (3).

"Molla Nəsrəddin" məcmuəsi obrazlı desək, xalq ruhundan, folklorundan bəhrələnməklə öz fikrini oxuculara çox gözəl, məharətlə çatdırmaq imkanı əldə etmişdi. Mirzə Cəlilin yaradıcılığında xalq ruhundan, yaradıcılığında bəhrələnmə hədsiz güclü idi. O, uzun illər ərzində zəngin həyat təcrübəsi əldə etmiş, sonradan bunları məharətlə yaradıcılığa gətirmişdi. Mirzə Cəlil yaradıcılığında insanlara çatdırmaq istədiyi məqamları məharətli şəkildə ifadə edirdi. "Molla Nəsrəddin" jurnalı Mirzə Cəlilin həyata, dünyaya münasibətinin təkmil ifadəsi kimi meydana çıxdı. O, elə bir gərgin zamanda fikirlərini demək üçün məhz satira yolunu seçdi. O dövrdə yazıçı-şair daha çox eləsi hesab edilirdi ki, yazılarında ərəb-fars sözlərini bolluca işlətsin, yazdıqları daha çox mürəkkəbliyə ifadə etsin. Ancaq Mirzə Cəlil bütün bu çərçivələri dağıtdı, ədəbiyyatın dilini xalqa yaxınlaşdırdı. Böyük yazıçı incə yumorla xalqın fəlakətlərinin səbəblərini göstərməyə çalışırdı.

"Molla Nəsrəddin" in yarandığı dövr hədsiz gərginliklərlə dolu idi. Rusiyada inqilabi ideyalar geniş vüsət almışdı, İranda azadlıq hərəkatı alovlanırdı. Avropada yeni mütərəqqi fikirlər daha da alışıq, təsiri bütün Şərqlə yayılırdı. Belə bir zamanda Mirzə Cəlil çoxillik cəhdlərdən sonra "Molla Nəsrəddin" adlı məcmuənin yaranması yönündə istəklərini məharətlə gərəkkləşdirdi. Jurnalın adının yaranması sırf təsadüf nəticəsində olub. Mirzə Cəlil küçədə gedirmiş. Aylardan bəri nəşr etmək istədiyi jurnala məzmunlu bir ad axtarırmış. Qəfildən "Molla Nəsrəddin" adı ağına gəlir və hesab edir ki, təkcə Azərbaycanda deyil, Türk Dünyasında və Şərqdə folklorlardan gələn bu məşhur ad altında jurnalın çıxması daha məqsədəuyğun ola bilər. "Molla Nəsrəddin" i çıxarana qədər Mirzə Cəlil artıq mükəmməl yazıçılıq və qəzetçilik təcrübəsinə malik idi. Onun xoşbəxtliyi bir yazıçı olaraq həyat hadisələrinə, ictimai-siyasi gedişata dərinədən bələd olması, gərəkliyi özünəməxsus satirik üslubda ifadə edə bilmək qüdrətində idi.

Çap olunduğu 25 il müddətində jurnalın ətrafında satirik yazarlarla yanaşı, karikaturaçı-rəssamlar da yetişməyə başladı. Jurnalın populyarlıq qazanması, xalq arasında sevilməsi üçün baş redaktor, böyük ədib Cəlil Məmmədquluzadə karikaturanın əvəzsizliyini yaxşı anlayırdı. Ona görə də o, ilk növbədə jurnala satirik illüstrasiyalar çəkən rəssamları tapmalıydı. Bilirdi ki, millətin böyük hissəsi yazıb-oxumağı bacarmır, ona görə də karikaturanın maarifləndirmədə xüsusi rolu var. Doğrudan da, bu yolla “Molla Nəsrəddin” elə ilk sayından uğur qazanmağı bacardı. Jurnalın səhifələrinin tam yarısını karikaturalar tuturdu.

Karikatura – (latınca: “carrus” – “şişirtmək”, italyanca yükləmək, “şişirtmək”) – ictimai-siyasi və məişət mövzularında satirik və ya yumoristik rəsmdir.

Karikaturalarda folklor elementlərindən istifadə edilməsi mövzuların əlvanlığını, yaddaqalanlığını, anlaşılmasını asanlaşdırırdı. M.Cəlil gözəl bilirdi ki, şəkillə diqqəti daha yaxşı cəlb etmək olar.

Akademik M.Kazımoğlu-İmanov folklorda Molla Nəsrəddin obrazı ilə bağlı yazır ki, Molla Nəsrəddin cəmiyyətin bütün təbəqələri ilə – yoxsulla, varlıyla, qadınla, uşaqla, quldurla, lotuyla, alimlə, nadanla heç bir çətinlik çəkmədən dil tapır, ünsiyyət bağlayır. Məhz ona görə ki, Molla Nəsrəddin bütün o adamlarla bir yerdə vahid bir dünyanın – xalq gülüşü dünyasının sakinidir. Həmin dünyada bir nəfər yox, hamı gülür, bir nəfər yox, hamı gülüş hədəfinə çevrilir (2). Təsadüfi deyil ki, M.Cəlil xalq ruhundan, folklordan gələn belə bir erkli obrazı seçmişdi. Jurnalın üz qabığında təsvir olunan karikaturada Molla Nəsrəddin dərin yuxuya dalmış soydaşlarımızı göstərərək gülürdü. Təsvir olunanlardan bir neçəsi dərin yuxuya dalmış, biri durub gərnəşir, digəri isə yenidən yatmağa hazırlaşır. Bu, jurnalın qayəsini, məqsədməramını son dərəcə anlaşılıqlı şəkildə ifadə edən məharətli bir karikatura idi.

Həmin karikaturanın müəllifi Oskar Şmerlinqdir. Bu karikaturanın ən yaxşı izahı “Molla Nəsrəddin”-in ilk sayında gedən, aşağıdakı misralarla başlanan şeirdir:

Tərpanmə amandır, bala, qəflətdən ayılma!
Açma gözünü, xabi-cəhalətdən ayılma!
Laylay, bala, laylay!
Yat, qal dala, laylay!

Həmin məşhur karikatura Mirzə Cəlilin məşhur “Sizi deyib gəlmişəm” yazısının şəkilli ifadəsidir.

“Ədəm bağlarına keçid”: Bu karikatura jurnalın ilk nömrələrinin birinin üz qabığında verilib: gənc əfsanəvi Sırat körpüsündən keçir. Mərsiyəxanlar onu özlərinə tərəf çəkməyə çalışırlar. Cəhənnəmin alovları göyə bülənd olub. Ancaq bu dəmdə müəllim əlini uzadıb: aydınca görünür, gənc müəllimin köməkliyiylə dəhşətli durumdan qurtulacaq. Buradakı xülyəvi düşüncəyə qarşı hələ 113 il öncə böyük Mirzə Cəlilin görümlə ərsəyə gələn karikaturada dini mifologiyanın sərhədi gerçəklik məntiqiylə aşılır, ulusal düşüncə hər cür yad düşüncənin üzərində yüksəlir. Jurnal demək istəyir ki, oxumaq, təhsil almaq yurddaşlarımızın gözünün açılmasına səbəb olacaq: ona görə ki, ölkələr, xalqlar yalnız bu yolla özlərinə tarix meydanında yer tutmuşlar.

Jurnalda atalar sözü və məsəllər, tapmacalar, bayatılar, laylalar, el nəğmələri və s.-dən geniş şəkildə istifadə olunub. İlk sayda 20-dən çox atalar sözünün verilməsi M.Cəlilin folklorumuzu dərindən bilməsini, geniş şəkildə bəhrələnməsini sübut edir.

"Dünyada hər bir kəs üçün sözdən böyük yadigar yoxdur, zira ki, mal-mülk tələf olur gedir, amma söz qalır. Belə ki, keçmiş hükəmanın, şüəranın sözləri hala baqıdır. Buna görə

türk hükəmalarının təcrübəli və işə yarar zərb məsəllərindən "Atalar sözü" namilə bir neçəsini məcmuəmizdə yazdıq ki, qarelərimiz oxuyub lazımı yerində onları dəstürəməl etsinlər" (1).

Folklorun müxtəlif janrlarından istifadə "Molla Nəsrəddin" in qayəsinin asan anlaşılmasına səbəb olurdu. Üstəlik də karikaturalar bu prosesdə mühüm, bənzərsiz rol oynayırdı.

"Molla Nəsrəddin" karikaturaları folklor elementləri ilə zəngindir. Mahiyyətə hər bir karikaturada bu və ya başqa səviyyədə folklor elementinə rast gəlmək mümkündür. Ancaq elə karikaturalar var ki, orada birbaşa folklor motivi aydınca görünür. Molla Nəsrəddinin müşayiəti ilə olan karikaturalarda folklor elementləri daha çox diqqəti çəkir.

Atalar sözləri, məsəllərin "Molla Nəsrəddin" sayacağı təqdimi isə birbaşa olaraq karikaturaların məzmunu ilə bağlıdır: "Eşşəyə gücü çatmır, müsəlmanı tapdalayır"; "Atı atın yanına bağlasan, xan görüb deyər: birini bağışla mənə"; "Tısbağa qınından çıxsa, abrozovanni olar"; "Çox yaşayan çox bilməz, çox yatan çox bilər"; "Yuxulu baş salamat olar"; "Müsəlmana gecə-gündüz birdir"; "Qız uşağının canı, qardaş çomağının qurbanı" (İran işləri); "Bala baldan şirindir, qoyma oxuyub gözlərinin işığı getsin"; "Lalın dilin molla bilər"; "Mollaya plov de, Marağaya qədər yol de"; "Xan arıxlayınca rəiyyətin canı çıxar"; "Özün bir iş görmə, görənləri də bəyənmə" (Bir hacı) ; "Düşmən bir tərəfdə bağrımızı yaranda, sən də o tərəfdən başını yar" (Köhnə müsəlman) ; "Hər oxuyan Molla Pənah olmaz, amma hər minbərə çıxan molla olar" (2).

Jurnaldakı karikaturalar mahiyyətə birbaşa, ilk növbədə elə Molla Nəsrəddin lətifələrini yada salır. Molla Nəsrəddin lətifələri təkcə Şərq insanının deyil, ümumən insanların çatışmazlığını yumor diliylə çatdırdığına görə bu, 20-ci yüzilin əvvəllərindəki Azərbaycan mühitinin güzgülü kimi ideal mənəvi silah rolunu oynayırdı.

Jurnalın 2-ci sayında it boğuşdurulması, qoç döyüşdürülməsi təsvir olunur, Molla Nəsrəddin də baxıb gülür. Şəklın müəllifi Rotterdir. Başqa bir şəkildə pələng, tülkü, canavar, ayı adam cildində qoyunu əhatələyib. Bu cür təsvirlər heyvanlar haqqında nağılları, ilk növbədə isə "Tülkü, tülkü, tünbəki" nağılını yada salır. Adam daxilindəki canavarlıq, tülkölük karkaturalarda bütün çılpalığı ilə təsvir olunub, oxucuda aydın təsəvvür yaradır.

Folklorumuzda tənbel obrazına daha çox nağıllarda rast gəlinir. Eləcə də bu mövzuda "Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə orta qardaş" adlı meydan tamaşası var.

"Molla Nəsrəddin"dəki bir karikaturada tənbel kişinin obrazı məharətlə yaradılıb: arvad belinə uşağı sarıyıb, əlində, başında su qabı var. Yerdə bundan böyük bir uşaq təsvir olunub. Kişi deyir: "Arvad, Allah sənə lənət eləsin. Bu uşaq baş-beynimi apardı, gəl bunu da götür dalına".

Rotterin başqa bir şəkildə 3 kişi oğullarıyla yemək yeyir, ananın isə belində uşaq var, iş-gücün əlindən hələ ki, yemək yeyə bilmir. Burada qadın hüquqsuzluğu tənqid olunur.

Başqa bir karikaturada Molla Nəsrəddinin döyülməsi təsvir olunur. Şübhəsiz, bu, M.Cəlilin "Niyə mənə döyürsünüz?" felyetonu ilə bağlı çəkilib. Şəkil "Mıxdakı dananı döyərlər" məsəlını yada salır.

İslam dinindən gələn bir çox ehkamlar Azərbaycan folklorunda da ifadəsini tapıb. Folklorun bir çox janrlarında bunun təsirini görürük. Jurnalda insanın dinsayağı həqiqətə yetməsi, din mifologiyasının məntiqinə əsasən "o dünyaçılığa" köklənməsi mahiyyətə tənqid olunur, insanların həyata, gerçəkliyə ayıq, yaradıcı, ümidli baxması tövsiyə olunur.

İnsanın dindarlaşdıqca keçdiyi "kamilləşmə" mərhələsinin əksini tapdığı karikaturada obraz 14 yaşında dünyaya heyran-heyran baxır. 24 yaşında artıq dərvişdir, 44 yaşında

əmmaməli mollaadır, saqqal da ona zahiri möhtəşəmlik verir. 64 yaşında kökəlib, saqqal uzun, “müdrilik məqamına” yetib.

Divanxananın təsvir olunduğu karikaturada qazılar sırayla oturub. Kasıbların halı üz-lərindən aydındır. Onlara baxan yoxdur. Bilirlər ki, kasıbdə pul olmur. Bir qazı yarızor, yarı-xoş onların dərđini “dinləyir”. Ancaq 2 qazının diqqəti bu tərəfdə kəbin kəsdirməyə gəlmiş adamdadır. Birinin əlində kəllə qənd var. Qadın çarşablıdır, bir az aralıdadır. Görünür, bir neçə nəfər şahidlərdir. Burada “Molla aşı gördü, Quranı yaddan çıxardı” kimi məsəl yerinə düşür.

Başqa bir şəkil “Məclisi – ədəb. Mollaların məclisi” adlanır. Mollalar əmmaməli, sırayla oturublar. Hiss olunur ki, onları mənəvi məsələlər düşündürmür.

Molla xəstəyə deyir:

–Əzizim, sizin azarınız zatül-mütləqüllüklədir.

Kitab oxuyur:

–Bu duanı qaynat, suyunu iç, iki saatdan bir de: Ya qədduh, ya bədduh...

Burada insanın avamlığı tənqid olunur.

Ananın oğluna laylay deməsi: “Laylay quzum, laylay gözüm, yatginən, əfsunları müsəlmana satginən”.

Folklordan gələn layla janrının ironik şəkildə ifadəsi “Molla Nəsrəddin” üslubunda maraqlı, gərəklı bir tərzin yaranmasına səbəb olur.

Uyğun karikaturalara diqqət yetirək:

Bir karikaturada bəy yatıb, qulağının dibində bərkdən çalınan musiqiyə, hay-həşirə oyanmır. Yanındakı şüşədə şərəb var. Biri ayağını ovuşdurur.

Birini döyürlər, oyanmır.

Molla Nəsrəddin: “Döyməkdən yorulduq, ağacım sındı, amma bu biçərə xabi-qəflətdən ayılmadı”.

Avamlıq tənqid olunur.

Jurnalda xoruz, it, qoç döyüşdürülməsi ilə bağlı karikaturalara rast gəlirik. Azərbaycan məişətində vaxtaşırı rast gəlinən bu cür məqamlar folklorumuzda var, qaynağını burdan götürür.

“Aftafa – Nuh əyyamından işlənir. Vəzni iki put 12 girvənkə”.

Buradakı “Nuh əyyamı” ifadəsi uzaq keçmişə işarə edir, folkorda geniş işlənən mo-tivdir. Yəni indi də bu cür davranışlara rast gəlinir. Tənbəllik, başqasına yarımmaq, haram-xorluq, müftəxorluq kimi keyfiyyətlər “Molla Nəsrəddin”in başlıca tənqid hədəflərindəndir.

10-cu sayda təsvir olunur ki, pəhləvanlar meydan sulayır. Zurna çalınır. Adamlar həyəcanla nə olacağını izləyirlər.

Bu məqam dastanlarımızda pəhləvanların meydangirlik etməsinə oxşayır, folklordan gəlir. Ancaq jurnalın hədəfi insanların gözünü açmaq, həyata ayıq münasibət bəsləməyi yaratmaqdır.

Şikara gedən bəy ildirım kimi yollardan keçir. Bəyliyi mahir ovçuluğuyla sübut edəcəkdir. Burada yada düşən məsəl: “Xalx gedib quş gətirir, Şaqqulu bayquş gətirir”.

Bir şəkildə təsvir olunur: Adamlar polisın əlini öpür. Başqa şəkildə polis onları döyür. Jurnalda uyğun məsəl verilib, şərhə ehtiyac qalmır: “Hər nə salarsan aşına, o çıxar qaşığına”.

15-ci sayda arvad tonqal qalayıb, uşağı tonqalın üstündən tullanır. Od xalq düşüncəsində insanı daxilən təmizləyici motiv olaraq aparıcıdır. Burada üzərliklə bağlı inanc verilib: “Üzərliksən, həvasən, hər bir dərdə dəvasan”.

26-cı sayda təsvir olunur ki, 6 nəfər iri qabdakı yeməyi yeyib qurtarıblar. Axırda “Mən ölüm, sən ye” başlayır. Burada yada düşən atalar sözü: “Yeməynən doymayan yalamaqla doymaz”.

36-cı sayda “Günün tutulmağı” adlı karikaturada adamların dəhşətli həyəcanı təsvir olunur. Folklorada bu mövzuda mifoloji mətnlər var. “Molla Nəsrəddin” adamların avamlıqdan hələ də günəşin tutulmasının səbəbini bilmədiklərini yazır. Karikaturanın altında yazılıb: “Rəhmin gəlsin bizə, ay Allah”.

Jurnalın bütün saylarını təhlilə cəlb etmək imkan xaricindədir. Bütün hallarda belə qənaətə gəlmək olar ki, “Molla Nəsrəddin”in qaldırdığı, mətbuata gətirdiyi problemlər çağımız üçün də çox aktualdır. Jurnaldakı yazıların karikaturalarla müşayiəti, ya da ki, bu və ya başqa yazılardan asılı olmayaraq müstəqil karikaturaların verilməsi insanların düşüncəsinə, müəyyən qənaətlərə gəlməsinə ciddi təkan verirdi.

Nəticə. Ötən yüzilin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Qəmküsar, Ə.Nəzmi, Ö.F.Nemanzadə və b. millətin çatışmazlıqlarının tənqid yoluyla islah olunacağına inanırdılar. “Molla Nəsrəddin”in qaldırdığı, mətbuata gətirdiyi problemlər çağımız üçün də çox aktualdır. Jurnaldakı yazıların karikaturalarla müşayiəti, ya da ki, bu və ya başqa yazılardan asılı olmayaraq müstəqil karikaturaların verilməsi insanların düşüncəsinə, müəyyən qənaətlərə gəlməsinə ciddi təkan verirdi. Bu karikaturaların ilkin düşüncə qaynağı isə folkloradan gəlirdi. Azərbaycan ictimai düşüncəsinin bundan sonrakı mərhələsində də milli qaygılarımızın “Molla Nəsrəddin”sayacağı dərdkeşliyini, təəssübkeşliyini inkişaf etdirməliyik.

ƏDƏBİYYAT

1. “Molla Nəsrəddin” (satirik jurnal) 1-ci cild (1906-1907). Bakı, “Şərq-Qərb”, 2017, 660 səh.
2. Hikmətli sözlər. “Molla Nəsrəddin”, 1913, №22, səh.7.
3. Muxtar Kazımoğlu (İmanov). Folklorada gülüşün bəzi ümumi məsələləri // Gülüşün arxaik kökləri. Bakı: “Elm” nəşriyyatı, 2005.192 səh.
4. Həbibbəyli İ. Mollanəsrəddinçilik təlimi və müasirlik. “Azərbaycan” qəzeti, 2009, 7 aprel, s. 6.

